ΣΠΥΡΙΔΩΝ Α. ΣΚΛΑΒΕΝΙΤΗΣ

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΛΕΥΚΑΔΑΣ ΤΟ 1819 ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΝΕΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

Ο πομπώδης και οπωσδήποτε πολλά υποσχόμενος υπότιτλος της μελέτης μας[1] εγείρει αμέσως ερωτηματικά και προσδοκίες, καθώς η εξέγερση των χωρικών της Λευκάδας έχει μελετηθεί διεξοδικά ήδη από τον 19ο αιώνα, όταν ο Παναγιώτης Χιώτης[2] αναφέρθηκε εκτενώς σε αυτήν βασιζόμενος κυρίως στα δημοσιεύματα της επίσημης *Εφημερίδας του Ιονίου Κράτους* αλλά και στις πληροφορίες που του είχε αποστείλει ο Λευκαδίτης λόγιος Ιωάννης Σταματέλος. Μια σύντομη αναφορά στην εξέγερση της Λευκάδας συμπεριέλαβε στα «Απομνημονεύματα» του και ο Ζακυνθινός πολιτικός Κωνσταντίνος Λομβάρδος[3],

---

1. Η πρώτη επαφή μου με το θέμα έγινε μέσω της γνωριμίας μου με τον καθηγητή κ. Σπύρο Φλογαΐτη, όταν η αναζήτηση των προγόνων του τον οδήγησε το 2010 στα ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κέρκυρας, όπου και εργαζόμουν τότε. Το ίδιο διάστημα, με απασχολούσε ερευνητικά μια άλλη αγροτική στάση, αυτή των χωρικών της Λευκίμμης της Κέρκυρας το 1802. Σύντομα είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι τα δύο γεγονότα παρουσίαζαν ομοιότητες, κυρίως στους εσωτερικούς μηχανισμούς που σχετίζονταν με τη δομή και την εκδήλωση της επαναστατικής αναταραχής στην ύπαιθρο. Μια πρώτη παρουσίαση της έρευνάς μου για τη Λευκάδα είχα την ευκαιρία να πραγματοποιήσω στην Επιστημονική Συνάντηση που διοργάνωσε το 2013 το Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Λευκάδας με τίτλο «Κοινωνική διάρθρωση και πολιτιστικά ρεύματα στη Λευκάδα. Διαχρονική θεώρηση». Και από τη θέση αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές κ. Σπ. Φλογαΐτη και κ. Χάρη Μελετιάδη που με εμπιστεύτηκαν προτείνοντάς μου να συμμετάσχω στην παραπάνω συνάντηση. Τέλος, ευχαριστίες οφείλω σε δύο φίλους και συναδέλφους για την ανεκτίμητη βοήθειά τους στην ανεύρεση σημαντικού τεκμηριωτικού υλικού για την παρούσα μελέτη: καταρχάς στην κα Χριστίνα Παπακώστα, για τις πολύτιμες βιβλιογραφικές της συμβολές και την πλουσιοπάροχη αποστολή αντιγράφων αρχειακού υλικού από τα ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Λευκάδας, και έπειτα στον διδάκτορα Αρχαιολογίας Μιχάλη Χατζηδάκη, που με βοήθησε να υπερκεράσω την ελληνική ένδεια πρόσβασης σε διεθνείς βάσεις δεδομένων, και δη σε εκείνες των βρετανικών εφημερίδων του 19ου αιώνα.

2. Βλ. Παναγιώτης Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρι Ενώσεως (έτη 1815-1864)*, τ. Α΄, εν Ζακύνθω, Τυπογραφείον Η Επτάνησος Χρίστου Σ. Χιώτου, 1874, σ. 210-224.

3. Βλ. Κ. Λομβάρδος, *Απομνημονεύματα προς καταρτισμόν της περί απελευθερώσεως της Επτανήσου ιστορίας*, [τ. Α΄– φυλλάδ. Ε΄, εν Αθήναις, εκ του Τυπογραφείου Ν. Γ. Πάσσαρη, 1875], σ. 278-281. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι το συγκεκριμένο έργο τυπώθηκε σε συνέχειες, σε διαδοχικά αριθμημένα «φυλλάδια». Το αντίτυπο που χρησιμοποιήσαμε προέρχεται από τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Λευκάδας και το εντοπίσαμε στην ψηφιοποιημένη συλλογή των Δημόσιων Βιβλιοθηκών. Σε αυτό έχουν βιβλιοδετηθεί

ο οποίος, αν και συγχέει κάποια γεγονότα[4], εντούτοις καταγράφει ενδιαφέρουσες πληροφορίες, αντλώντας στοιχεία από πηγές που, όμως, δεν κατονομάζει. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι ο Λομβάρδος, όπως και ο Χιώτης άλλωστε, βασίστηκε σε μαρτυρίες γνωστών του προσώπων από τη Λευκάδα, αξιοποιώντας το δίκτυο γνωριμιών που διέθετε.

Από τότε οι γνώσεις μας έχουν εμπλουτιστεί περισσότερο, με σημαντική τη συμβολή κυρίως των Λευκαδιτών ιστορικών. Μετά από μια σύντομη, και όχι απαλλαγμένη από λάθη, αναφορά της εξέγερσης από τον Παναγιώτη Κουνιάκη[5], ο πρώτος που ασχολήθηκε ερευνητικά με το θέμα ήταν ο Κωνσταντίνος Μαχαιράς[6]. Στο σύντομο κεφάλαιο που αφιέρωσε στην υπόθεση, ακολουθεί το έργο του Π. Χιώτη, διορθώνοντας βέβαια τα όποια ημαρτημένα του Ζακυνθινού ιστορικού προήλθαν από την άγνοια της λευκαδίτικης τοπογραφίας. Η προσωπική συμβολή του Μαχαιρά εντοπίζεται στην αξιοποίηση του αρχειακού υλικού του Αρχειοφυλακείου Λευκάδας, και πιο συγκεκριμένα του σχετικού με την εξέγερση φακέλου αντιγράφων, που απόκειται σήμερα στα ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Λευκάδας[7]. Ωστόσο, από το πλουσιότατο αυτό υλικό, το ενδιαφέρον του Μαχαιρά είλκυσαν κυρίως οι πληροφορίες για τους συμμετέχοντες και για τους συλληφθέντες, καταδικασθέντες ή εκτελεσθέντες.

Σε μια ουσιαστικότερη αξιοποίηση αυτού του υλικού προέβη ο Παναγιώτης Ροντογιάννης[8], ο οποίος παραθέτει μεταφράσεις των πρωτότυπων κειμένων, είτε προέρχο-

---

τα φυλλάδια που περιλαμβάνουν τις σελίδες 1-128 και 192-384 (λείπει δηλαδή το φυλλάδ. Γ΄, βλ. Ηλιού – Πολέμη, *Ελληνική βιβλιογραφία του 19ου αιώνα*, αρ. 1872.38) και φέρει ως σελίδα τίτλου τη σελίδα του πρώτου φυλλαδίου με εκδοτικά στοιχεία: εν Ζακύνθω, Τυπογραφείον ο Παρνασσός Σεργίου Χ. Ραφτάνη, 1870. Ωστόσο, καθίσταται προφανές ότι οι σελίδες που αναφέρονται στην εξέγερση είναι γραμμένες μετά την έκδοση του έργου του Χιώτη, το οποίο, εξάλλου, μνημονεύεται σε αυτές. Άλλωστε, και βιβλιογραφικά γνωρίζουμε πότε εκδόθηκε το συγκεκριμένο φυλλάδιο Ε΄. Βλ. Ηλιού – Πολέμη, *ό.π.*, αρ. 1875.55.

4. Η κυριότερη παρανόηση του Λομβάρδου εντοπίζεται στα αίτια της εξέγερσης, καθώς δίπλα στο πρόβλημα της έκτακτης φορολογίας προσθέτει και την αναστάτωση που προκλήθηκε από την πρόθεση των Βρετανών να ελέγξουν τη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας μέσω της καταγραφής της. Βλ. Λομβάρδος, *ό.π.*, σ. 278. Ωστόσο, αυτό το ζήτημα σχετίζεται με τις ταραχές που σημειώθηκαν στο Σκουληκάδο Ζακύνθου. Βλ. Χιώτης, *ό.π.*, σ. 225-226.

5. Βλ. Παναγιώτης Θ. Κουνιάκης, *Η νήσος Λευκάς από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς. Ήθη – έθιμα – εξελίξις & δράσις των πολιτικών αυτής ανδρών*, [χ.τ.] 1928, σ. 30-31.

6. Βλ. Κωνσταντίνος Μαχαιράς, *Λευκάς και Λευκάδιοι επί αγγλικής προστασίας (1810-1864)*, Κέρκυρα, Εταιρεία προς Ενίσχυσιν των Επτανησιακών Μελετών, 1940, σ. 50-61.

7. Βλ. ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Λευκάδας, Αρχειοθήκη Αρχειοφυλακείου, φάκ. 20, «Στάσις Χωρικών έτους 1819». Ο φάκελος αυτός έχει ψηφιοποιηθεί στο σύνολό του και έχει αναρτηθεί στην ψηφιακή συλλογή τεκμηρίων των ΓΑΚ «Αρχειομνήμων». Δυστυχώς, ο φάκελος είναι διαταραγμένος, δηλαδή τα έγγραφα δεν βρίσκονται σε σειρά. Έτσι, η αρίθμηση, μεταγενέστερη της συγκρότησης του φακέλου, την οποία φέρουν τα έγγραφα, δεν είναι συνεχόμενη. Εμείς θα παραπέμπουμε σε αυτή τη μεταγενέστερη αρίθμηση και θα σημειώνουμε και την ημερομηνία του εγγράφου, για τη διευκόλυνση μεταγενέστερων ερευνητών που θα θελήσουν να μελετήσουν τον φάκελο.

8. Βλ. Π. Γ. Ροντογιάννης, *Ιστορία της νήσου Λευκάδος*, τ. Β΄, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα ^{2}2006, σ. 265-308.

νται από τους τοπικούς, δηλαδή Ιόνιους αξιωματούχους του νησιού, όπως ο δημογέροντας Γεωργίας ή ο Έπαρχος, είτε πρόκειται για προκηρύξεις των Βρετανών αξιωματούχων, κυρίως του Frederick Adam, που αντικαθιστούσε τον αρμοστή Thomas Maitland, και του τοποτηρητή του στην Λευκάδα, Frederick Stoven. Αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση του Ροντογιάννη για τη μονομέρεια των επίσημων πηγών.

Ο κ. Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης[9], ξεκινώντας από αυτήν ακριβώς την τοποθέτηση, επικεντρώθηκε στους μέχρι τότε βωβούς πρωταγωνιστές της εξέγερσης, στους χωρικούς της Λευκάδας, στους οποίους κατόρθωσε να δώσει φωνή δημοσιεύοντας δύο υπομνήματά τους από τον σχετικό με την εξέγερση φάκελο που βρίσκεται στα Βρετανικά Αρχεία. Δυστυχώς το υλικό αυτό δεν έχει αξιοποιηθεί στο σύνολό του μέχρι σήμερα, με εξαίρεση βέβαια τις πληροφορίες που παραθέτει ο Thomas Gallant σε δύο άρθρα του[10].

Τέλος, ο κ. Δημήτρης Τσερές[11] ασχολήθηκε με το λαϊκό στιχούργημα του Ιωάννη Κολόκα, το οποίο διηγείται τα γεγονότα της εξέγερσης[12]. Αντικείμενο του ενδιαφέροντος του κ. Τσερέ αποτέλεσε το ιδεολογικό υπόβαθρο και η πολιτική στάση του Κολόκα, αφού πρώτα επισήμανε κάποια ανοικτά ερευνητικά ερωτήματα και υπογράμμισε τις συγκλίσεις και αποκλίσεις του στιχουργήματος και των βιβλιογραφικών πηγών. Όπως διαπίστωσε ο συγγραφέας, ο δημιουργός του έργου καταδικάζει την εξέγερση και έχει φιλική στάση προς τους Βρετανούς, παρόλο που θα περιμέναμε να βρίσκεται ψυχικά εγγύτερα στους επαναστατημένους συντοπίτες του[13].

---

9. Βλ. Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Η εξέγερση των χωρικών της Λευκάδας το 1819», *Πρακτικά Η΄ Συμποσίου. Ιστορία: Αγροτικές εξεγέρσεις στη Λευκάδα. Πεζογραφία: Χριστόφορος Μηλιώνης. Μουσικολογία: Μάρκος Φ. Δραγούμης*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2004, σ. 39-58.

10. Βλ. Thomas Gallant, «Peasant Ideology and Excommunication for Crime in a Colonial Context: The Ionian Islands (Greece), 1817-1864», *Journal of Social History* 23/3 (1990), σ. 485-512. Βλ., επίσης, Thomas Gallant, «Turning the Horns: Cultural Metaphors, Material Conditions, and the Peasant Language of Resistance in Ionian Islands (Greece) during the Nineteenth Century», *Comparative Studies in Society and History* 36/4 (1994), σ. 702-719. Στο πρώτο από αυτά είχε προαναγγείλει μια ειδική μελέτη για την εξέγερση με τίτλο «Anatomy of a Riot: Lefkas, 1819», χωρίς ωστόσο να έχει προβεί ακόμα σε αυτή τη δημοσίευση. Βλ. Gallant, «Peasant Ideology», *ό.π.*, σ. 508, υποσ. 21. Τα άρθρα αυτά ενσωματώθηκαν σε μια γενικότερη μελέτη για τα Ιόνια Νησιά, που πρόσφατα μεταφράστηκε στα ελληνικά. Βλ. Thomas Gallant, *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας. Πολιτισμός, ταυτότητα και εξουσία στα Επτάνησα 1817-1864*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα [2014]. Σε αυτή τη νεότερη έκδοση παραλείπεται η αναγγελία της μελλοντικής δημοσίευσης της μελέτης για την εξέγερση της Λευκάδας.

11. Βλ. Δημήτρης Σπ. Τσερές, «Η ριμάδα του Ιωάννη Κολόκα για την αγροτική εξέγερση του 1819», *Πρακτικά ΙΔ΄ Συμποσίου. Οι αφανείς της λευκαδίτικης ιστορίας, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Λευκάδας, Γιορτές Λόγου και Τέχνης, Λευκάδα 3-5 Αυγούστου 2009*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2010, σ. 157-182.

12. Για το στιχούργημα αυτό βλ. Σπύρος Ι. Ασδραχάς – Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης, «Η Λευκάδα και οι ιστορικοί της: γενική σκιαγραφία», Τριαντάφυλλος Ε. Σκλαβενίτης (επιμ.), *Πρακτικά του Συνεδρίου Η Λευκάδα και οι ιστορικοί της 19ος-20ός αι., Πνευματικό Κέντρο Δήμου Λευκάδας, Γιορτές λόγου και Τέχνης, Λευκάδα 5-7 Αυγούστου 2008*, Αθήνα 2009, σ. 20-21.

13. Μια πιθανή ερμηνεία για αυτή τη στάση προτείνει ο κ. Σπύρος Βρεττός, ο οποίος σημειώνει ότι ο

Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα παραπάνω έργα, με τη μορφή ενός διαλόγου ή καλύτερα μιας εξελικτικής πορείας από το παλαιότερο προς το νεότερο, θέτουν το ζήτημα των διαφορετικών οπτικών θέασης, πρόσληψης αλλά και αφήγησης των γεγονότων του 1819, που οφείλεται τόσο στις πηγές που χρησιμοποιεί κάθε ιστορικός όσο και στις ιδεολογικές αντιλήψεις με τις οποίες προσεγγίζει και ερμηνεύει τα γεγονότα[14].

Οι στόχοι της παρούσας μελέτης

Σε αυτήν την κατεύθυνση, λοιπόν, κινείται και η δική μας συμβολή. Στόχος μας είναι να εξετάσουμε τις απόψεις τόσο της εξουσίας, κυρίως των Βρετανών αξιωματούχων, όσο και των επαναστατημένων. Ωστόσο, στη δεύτερη περίπτωση, οι επαναστάτες δεν μιλούν απευθείας, όπως συμβαίνει με τις ήδη δημοσιευμένες επιστολές τους, αλλά μέσω δύο κατοίκων της πόλης. Εντούτοις, ακόμα και αυτή η έμμεση μαρτυρία, όπως θα φανεί, έχει τη σημασία της. Εξίσου σημαντική είναι, όμως, και η οπτική των Βρετανών, καθώς ακόμα και οι πηγές της εξουσίας, όπως θα τις χαρακτήριζε ο Ροντογιάννης, έχουν εσωτερικές διαφοροποιήσεις· και αυτό γιατί οι βρετανικές αρχές κρατούν αποστάσεις από την τοπική διοίκηση της Λευκάδας, εκφράζοντας μάλιστα και αρνητικές κρίσεις για τον ρόλο της.

Περαιτέρω, στην παρούσα μελέτη πραγματευόμαστε κάποια ανοικτά ερευνητικά ζητήματα που έχουν ήδη επισημανθεί από τους προηγούμενους ερευνητές. Καταρχάς, το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε στην ανίχνευση της πιθανής σχέσης μεταξύ της ιόνιας αντιπολίτευσης, ή ακόμα και του Καποδίστρια, με την εξέγερση της Λευκάδας. Όπως ήδη γνωρίζουμε από την εποχή του Π. Χιώτη, οι Βρετανοί επιχείρησαν να συνδέσουν αυτούς τους δύο παράγοντες με τα γεγονότα. Για τη πραγμάτευση του θέματος προσφύγαμε και σε ένα πολιτικό κείμενο του Ugo Foscolo[15], καθώς οι θεωρητικές του προσεγγίσεις μάς επέτρεψαν να κάνουμε παραλληλισμούς με το πολιτικό πλαίσιο

στιχουργός υπήρξε επιστάτης των κτημάτων αρχοντικής οικογένειας της Λευκάδας. Βλ. Σπύρος Βρεττός, «Επώνυμη λαϊκή ποίηση 18ος-19ος αιώνας. Η περίπτωση της Λευκάδας. Κοινωνιολογικές προεκτάσεις», *ΣΤ΄ Διεθνές Πανιόνιο Συνέδριο. Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997. Πρακτικά*, Κέντρο Μελετών Ιονίου – Εταιρεία Ζακυνθιακών Σπουδών, Αθήνα 2004, σ. 75-81: βλ. για το θέμα σ. 79.

14. Για τις διαφορετικές ερμηνείες της εξέγερσης από τον Μαχαιρά και τον Ροντογιάννη βλ. Δημήτρης Αρβανιτάκης, «Οι ξένες κυριαρχίες στη Λευκάδα (1797-1864)» Σκλαβενίτης (επιμ.), *Πρακτικά του Συνεδρίου Η Λευκάδα και οι ιστορικοί της*, ό.π., σ. 109-144: βλ. για το θέμα σ. 127-128 και 137-138.

15. Βλ. Αλίκη Δ. Νικηφόρου (επιμ.), *Συνταγματικά κείμενα των Ιονίων Νήσων*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα [2008], σ. 759-787 (ιταλικό κείμενο) και 788-824 (ελληνική μετάφραση). Το μνημονευθέν συλλογικό έργο, όπως δηλώνει άλλωστε και ο τίτλος του, έχει βέβαια ως αντικείμενο τα Συντάγματα των Ιονίων Νήσων, των οποίων προτάσσονται εκτενή εισαγωγικά κείμενα σχετικά με την πολιτική πραγματικότητα στα νησιά. Από τα κείμενα αυτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το θέμα μας έχουν οι αναφορές στη δράση του Ιωάννη Καποδίστρια το 1819.

της εποχής και τις πρακτικές που ανιχνεύσαμε σχετικά με την εξέγερση. Άλλα θέματα που μας απασχολούν, είναι η συμμετοχή του κλήρου, οι έμψυχες απώλειες κατά την εξέγερση και το ζήτημα του αφοπλισμού των κατοίκων. Τέλος, ασχολούμαστε ακροθιγώς με προσωπογραφικά ζητήματα που προκύπτουν με αφορμή την εξέγερση. Αυτή η προσέγγιση δεν διέπεται από μια λογική ανάδειξης των συγκεκριμένων προσωπικοτήτων, αλλά στοχεύει στην επισήμανση των ιδιαίτερων κοινωνικών χαρακτηριστικών μεμονωμένων περιπτώσεων και της σχέσης των ιδιοτήτων των προσώπων αυτών με τον ρόλο τους στα γεγονότα. Και αυτό γιατί μας ενδιαφέρει να προσεγγίσουμε τη δομή και την οργάνωση των εξεγερμένων, στο πλαίσιο της αναζήτησης των μηχανισμών που αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια ενός επαναστατικού φαινομένου.

Θα πρέπει, όμως, να σημειώσουμε και τα όρια της συμβολής μας. Δυστυχώς δεν μπορέσαμε να μελετήσουμε το υλικό των Βρετανικών Αρχείων, και κυρίως την αλληλογραφία μεταξύ των Βρετανών αξιωματούχων και τα πρακτικά των ανακρίσεων που ακολούθησαν μετά την εξέγερση. Το κενό, όμως, αυτό θα επιχειρήσουμε να το καλύψουμε με πλειάδα άλλων πηγών. Κάποιες από αυτές, γνωστές ήδη στους προηγούμενους ερευνητές, τις προσεγγίζουμε ξανά και τις εξετάζουμε με μια νέα οπτική, θέτοντας διαφορετικά ερωτήματα. Κάποιες άλλες, όμως, αξιοποιούνται για πρώτη φορά, προσφέροντας νέα στοιχεία και οδηγώντας σε νέα συμπεράσματα.

Οι πηγές της έρευνας

Η σημαντικότερη πηγή που αξιοποιείται στην παρούσα μελέτη και που αποτέλεσε και το σημείο εκκίνησης της έρευνάς μας, είναι ένα σπάνιο ολιγοσέλιδο έντυπο, στο οποίο δημοσιεύονται δύο έγγραφα σχετικά με την εξέγερση της Λευκάδας και άλλα σχετικά με τους Παργινούς πρόσφυγες[16]. Η εκτύπωσή του αποφασίστηκε την 1η Ιουνίου 1821[17] από τη Βουλή των Κοινοτήτων και περιλαμβάνει μια αναφορά του Adam προς τον Maitland, γραμμένη τον Νοέμβριο του 1819, στην οποία επισυνάπτεται και η επιστολή που συνέταξαν ο Angelo D'Orio και ο Θωμάς Βαφέας για λογαριασμό των Λευκαδιτών χωρικών. Η εμπλοκή αυτών των δύο προσώπων στην υπόθεση και η σύνταξη της αναφοράς ήταν γνωστή, ωστόσο το ίδιο το κείμενο της αναφοράς δεν είχε μελετηθεί μέχρι τώρα, λόγω της σπανιότητας του προαναφερθέντος εντύπου.

---

16. *Papers Relating the Ionian Islands, viz. Disturbances at Santa Maura; and Correspondence Respecting Parganote Emigrants*, ordered by The House of Commons, to be Printed, 1.6.1820 [=1821]. Το έντυπο αυτό το εντοπίσαμε σε ιδιωτική βιβλιοθήκη στην Κέρκυρα.

17. Το έντυπο στη σελίδα τίτλου φέρει εσφαλμένα ημερομηνία 1 Ιουνίου 1820. Πρόκειται προφανώς περί τυπογραφικού λάθους, όπως αποδεικνύει τόσο το ίδιο το έντυπο, το οποίο στον πίνακα περιεχομένων φέρει ημερομηνία 1 Ιουνίου 1821, όσο και η απόφαση εκτύπωσής τους από τη Βουλή των Κοινοτήτων. Βλ. *Journals of the House of Commons, from January the 23d, 1821, in the first year of the region of king George the Fourth, to January the 23d, 1822, in the Second Year of the Region of King George the Fourth. Sess. 1821*, printed by order of the House of Commons, τ. 76, σ. 409.

Ο αφοπλισμός των κατοίκων

Το τελευταίο ζήτημα που θα μας απασχολήσει εν συντομία, είναι αυτό του αφοπλισμού των κατοίκων. Όπως παρατηρεί ο κ. Δ. Τσερές[197], υπάρχει μια διάσταση μεταξύ αφενός της μαρτυρίας του Ιωάννη Κολόκα και των Χιώτη και Μαχαιρά, και αφετέρου του Ροντογιάννη. Ο τελευταίος δημοσιεύει προκήρυξη στην οποία γίνεται λόγος για την υποχρέωση των κατοίκων της πόλης να παραδώσουν τον οπλισμό τους[198]. Αντίθετα, ο Κολόκας, όπως και οι δύο παλαιότεροι ιστορικοί, αναφέρονται σε αφοπλισμό των κατοίκων της υπαίθρου. Ο κ. Τσερές σημειώνει ορθά ότι λογικό είναι να υπήρξε αφοπλισμός των κατοίκων και ότι ο Ροντογιάννης πρέπει να είχε μπροστά του μόνο κάποιο τεκμήριο για τον αφοπλισμό της πόλης. Τέλος, δεν θεωρεί πίθανο το ενδεχόμενο κάποιας λανθασμένης ανάγνωσης του συγκεκριμένου τεκμηρίου από τον Ροντογιάννη. Όπως μπορέσαμε να διαπιστώσουμε, το έγγραφο που έλαβε υπόψη του ο Ροντογιάννης αναφέρεται πράγματι στους κατοίκους της πόλης[199]. Ωστόσο, αυτό δεν αποκλείει φυσικά την ύπαρξη μιας αντίστοιχης διαδικασίας και στην ύπαιθρο. Άλλωστε, και άλλες πηγές δεν κάνουν διάκριση μεταξύ υπαίθρου και πόλης, όταν κάνουν λόγο για τον αφοπλισμό των κατοίκων. Καταρχάς, ο ίδιος ο Maitland αναφερόμενος στα μέτρα που λήφθηκαν μετά την καταστολή της εξέγερσης, σημειώνει ότι υπήρξε αφοπλισμός των κατοίκων που δεν κρίθηκαν άξιοι να φέρουν όπλα. Την ίδια εικόνα μεταδίδει και η επιστολή της 20ής Νοεμβρίου 1819 από τη Μάλτα. Τέλος, με αφορμή τον αφοπλισμό των κατοίκων των Ιονίων Νήσων, που επιβλήθηκε μετά την έκρηξη της Ελληνικής Επανάστασης, ο περιηγητής Waddington σημειώνει ότι ο αφοπλισμός στη Λευκάδα είχε πραγματοποιηθεί μετά την εξέγερση των χωρικών[200].

Συμπεράσματα

Από τα δεδομένα που εκθέσαμε παραπάνω, γίνεται εμφανές ότι πράγματι οι πηγές που παρουσιάσαμε, έδωσαν κάποια νέα στοιχεία τόσο ως προς τα γεγονότα όσο και ως προς τις ερμηνείες και την πρόσληψη της εξέγερσης εντός και εκτός Ιονίου Κράτους.

Η πληροφορία αυτή ενδεχομένως μπορεί να αιτιολογήσει και το γιατί δεν επιχειρήθηκε από τους Λευκαδίτες κάποια ενέργεια για την κανονική ταφή των τεσσάρων απαγχονισθέντων, αν εξαιρέσουμε βεβαίως τον πιθανό φόβο κάποιας τιμωρίας από τους Βρετανούς. Βλ. Peter Edmund Laurent, *Recollections of a classical tour through various parts of Greece, Turkey, and Italy, made in the years 1818 & 1819*, G. and W. B. Whittaker, Λονδίνο 1821, σ. 226. Ασφαλώς, το γεγονός ότι η πρακτική αυτή δεν εφαρμόστηκε μόνο στην περίπτωση των εξεγερθέντων δεν μειώνει τη σκληρότητά της ούτε ακυρώνει τον ακραίο χαρακτήρα της ως μέσου παραδειγματισμού.

197. Βλ. Τσερές, *ό.π.*, σ. 168-169.

198. Βλ. Ροντογιάννης, *ό.π.*, σ. 280-281.

199. Βλ. ΓΑΚ – Αρχεία Ν. Λευκάδας, Αρχειοθήκη Αρχειοφυλακείου, φάκ. 20, «Στάσις Χωρικών έτους 1819», φ. 35r και 79r, 19.10.1819.

200. Βλ. Waddington, *ό.π.*, σ. 198 (υποσ.).

Προχωρώντας στα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παραπάνω παράθεση και ανάλυση των πηγών, θα σημειώσουμε ότι μπορούμε να προβούμε σε διαπιστώσεις που αφορούν καταρχάς τους συμμετέχοντες στα γεγονότα και κατά δεύτερον τη φύση της εξέγερσης. Όταν κάνουμε λόγο για συμμετέχοντες, εννοούμε τις δύο δυνάμεις που αναμετρήθηκαν, δηλαδή τους εξεγερμένους και τους φορείς της εξουσίας, τοπικής και κεντρικής, ιόνιας και βρετανικής.

Ως προς τους πρώτους, επισημαίνουμε τις πληροφορίες του Adam για τους πρωταγωνιστές της εξέγερσης, οι οποίοι έχουν τοπικά αξιώματα ή κάποιο ιδιαίτερο ρόλο (ιερείς, επόπτες, πενήνταρχοι, επιστάτες κτημάτων) σε επίπεδο χωριού, επομένως και διακεκριμένη κοινωνική θέση στα χωριά τους. Επιπλέον, ο Adam αναφέρθηκε στη δράση ενός από αυτούς σχετικά με την προσπάθεια επέκτασης του επαναστατικού αναβρασμού στο σύνολο του νησιού. Όλα τα παραπάνω αποτελούν ενδείξεις μιας κίνησης που είχε κάποια οργανωτική δομή αλλά και κάποιο σχέδιο, και βασίστηκε στις υπάρχουσες ιεραρχίες των μικρών κοινωνιών της λευκαδίτικης υπαίθρου.

Το σημείο που μένει ακόμα θολό, είναι ο ρόλος συγκεκριμένων προσώπων που ενεπλάκησαν στην υπόθεση. Αναφερόμαστε στους κατηγορούμενους χωρικούς αλλά και στους συλληφθέντες κατοίκους της πόλης. Ειδικά όσον αφορά τους τελευταίους, το γεγονός ότι ο Adam στην αναφορά του δεν κατονομάζει τους κατοίκους της πόλης που ήταν ύποπτοι για συνεργασία και υποκίνηση των χωρικών, κυρίως δε εκείνων στους οποίους αποδίδει αντιπολιτευτικά χαρακτηριστικά, καθιστά δύσκολες τις οποιεσδήποτε υποθέσεις και τις ταυτίσεις προσώπων και ρόλων, τουλάχιστον για ορισμένους από τους συλληφθέντες κατοίκους της πόλης. Το πιθανότερο είναι ότι σε κάποιες τουλάχιστον περιπτώσεις οι κατηγορίες κατά των προσώπων αυτών στηρίχθηκαν σε μια προσέγγιση που έθετε σε προτεραιότητα το οικονομικό και όχι το πολιτικό κίνητρο μιας πιθανής εμπλοκής τους στην υπόθεση. Οπωσδήποτε τα μέχρι τώρα γνωστά στοιχεία δεν συνηγορούν στη σύνδεση των προσώπων αυτών με την ιόνια αντιπολίτευση, κάτι που θα μπορούσε να υποδείξει και κάποια εμπλοκή του Καποδίστρια.

Ως προς τους φορείς της εξουσίας, θα παρατηρήσουμε τα εξής: καταρχάς, όπως σημειώθηκε πολλές φορές, υπάρχει μια σαφής διαχωριστική γραμμή μεταξύ της τοπικής διοίκησης της Λευκάδας και της κεντρικής διοίκησης, είτε πρόκειται για τα όργανα της βρετανικής Προστασίας (δηλαδή τον αρμοστή και τον τοποτηρητή του στη Λευκάδα) είτε για τα ιόνια πολιτικά όργανα, Γερουσία και Βουλή.

Οι τοπικές αρχές της Λευκάδας, που εκπροσωπούνται από τον έπαρχο, φυσικά δεν περιορίζονται στο πρόσωπό του. Πλάι σε αυτόν, πέρα από τους άλλους αξιωματούχους, πρέπει να συμπεριλάβουμε και μια πλειάδα ευκατάστατων κατοίκων της πόλης, από τους οποίους εξάλλου προέρχονταν κοινωνικά και οι τοπικοί αξιωματούχοι του νησιού. Όλοι οι παραπάνω παρακολουθούσαν έντρομοι και ανήμποροι να αντιδράσουν τα γεγονότα, επισύροντας έτσι τη δυσαρέσκεια των βρετανικών αρχών για τη στάση τους.

Η βρετανική πλευρά διαχειρίστηκε την υπόθεση σε τρία επίπεδα: πρώτα στρατιωτικά, με την καταστολή· στη συνέχεια ανακριτικά και δικαστικά, επιχειρώντας να κα-

τανοήσει τις συνθήκες που οδήγησαν στην εξέγερση και καταδικάζοντας σε θάνατο τέσσερα πρόσωπα· τέλος, πολιτικά, προβάλλοντας διάφορες ερμηνείες για την εξέγερση και προσπαθώντας να τις εντάξει κάθε φορά στις σκοπιμότητές της. Με τη γραμμή της βρετανικής Προστασίας συντάχθηκαν και οι ιόνιες πολιτικές αρχές, οι οποίες απέδειξαν τον βαθμό εξάρτησής τους από τον αρμοστή. Επιπλέον, στην προσπάθεια πολιτικής διαχείρισης των συμπερασμάτων και ερμηνειών της εξέγερσης, η βρετανική πλευρά δεν δίστασε να επιρρίψει ευθύνες σε οποιαδήποτε άλλη αρχή και εξουσία, πέρα από την ίδια. Δεν αναφερόμαστε μόνο στην απαξίωση της στάσης του επάρχου αλλά ακόμα και στις αιχμές του Maitland εναντίον του Λευκαδίτη γερουσιαστή Ζαμπέλη, στον οποίο ο αρμοστής επέρριψε ευθύνες για την υιοθέτηση της έκτακτης φορολογίας. Την ίδια στιγμή, όμως, οι βρετανικές αρχές ακολουθούσαν μια αντίθετη πορεία ως προς την πολιτική ερμηνεία της εξέγερσης. Αρχικά, αποδίδουν σε αυτή κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά μιας εσωτερικής αντιπαράθεσης μεταξύ των χωρικών της Λευκάδας από τη μια και των τοπικών αρχών και των ευκατάστατων κατοίκων του νησιού από την άλλη. Στη συνέχεια, όμως, η εξέγερση προβάλλεται ως μέρος μιας ευρύτερης συνωμοσίας, την οποία είχε εξυφάνει η αντιπολίτευση, ίσως υπό την καθοδήγηση του Καποδίστρια. Κατά την ερμηνεία αυτή, η τελική στόχευση των αντιπολιτευόμενων στρεφόταν εναντίον της υπάρχουσας πολιτικής κατάστασης στα νησιά, με άλλα λόγια εναντίον της βρετανικής Προστασίας. Κατά την άποψή μας η μεταστροφή αυτή εξυπηρετούσε τόσο τους στόχους του αρμοστή στο εσωτερικό του Ιονίου Κράτους, που συνίσταντο στη συνέχιση της αυταρχικής του πολιτικής και της συγκέντρωσης των εξουσιών στο πρόσωπό του, όσο και την υπεράσπιση αυτής της πολιτικής ενώπιον της βρετανικής κεντρικής πολιτικής σκηνής, όπου ακούγονταν φωνές εναντίον του. Και αυτό γιατί ο Maitland συνέδεε το πρόσωπό του και την ασκούμενη από αυτόν πολιτική με την αποικιακή πολιτική της χώρας του, οπότε κάθε επίθεση εναντίον του, ακόμα και από τους συμπατριώτες του, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι στρέφεται εναντίον της πολιτικής της βρετανικής κυβέρνησης.

Αλλά και ο Καποδίστριας και η ιόνια αντιπολίτευση αξιοποίησαν την εξέγερση μαζί με άλλες υποθέσεις, για να καταδείξουν στη βρετανική κοινή γνώμη τα πολιτικά προβλήματα που δημιουργούσε αφενός το καθεστώς της Προστασίας και αφετέρου η ασφυκτική και αυταρχική εφαρμογή του από τον Maitland. Για άλλη μια φορά, όμως, πρέπει να υπενθυμίσουμε την άποψή μας ότι η εκ των υστέρων πολιτική εκμετάλλευση της εξέγερσης στην παραπάνω κατεύθυνση δεν αποτελεί και τεκμήριο του σχεδιασμού ή της υποκίνησής της. Τέλος, όπως καταδείξαμε με την επισήμανση της διαδρομής της πληροφόρησης από τον Καποδίστρια στον Ugo Foscolo και από εκεί στον John Russell, αποτέλεσμα των ενεργειών του υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας και της ιόνιας αντιπολίτευσης υπήρξαν οι πρωτοβουλίες Βρετανών βουλευτών σχετικά με την πολιτική κατάσταση στα Ιόνια Νησιά.

Ωστόσο, όλες οι παραπάνω ενέργειες δεν είχαν κάποιο άμεσο αποτέλεσμα. Η υιοθέτηση από την πλευρά της βρετανικής κυβέρνησης της υπερασπιστικής γραμμής του Maitland, όπως αποδεικνύουν οι κυβερνητικές απαντήσεις στις συνεδριάσεις της Βου-

λής των Κοινοτήτων, ασφαλώς συνέβαλε στη διατήρηση του αρμοστή στη θέση του.

Όσον αφορά τη φημολογία περί της πολιτοφυλακής, στην οποία στήριξε την επιχειρηματολογία και τις ερμηνείες του ο αρμοστής, μπορούμε να προβούμε σε δύο παρατηρήσεις: καταρχάς, φαίνεται ότι η σχετική αναστάτωση των χωρικών δεν προήλθε από κάποια επίσημη ανακοίνωση, αλλά πράγματι πρέπει να υπήρξε διάδοση κάποιας φημολογίας, η οποία, μάλιστα, περιείχε στοιχεία υπερβολής. Επιπλέον, φαίνεται ότι η πηγή της παραπληροφόρησης των χωρικών πρέπει να αναζητηθεί έξω από την τάξη τους, και συγκεκριμένα στους επιφανείς κατοίκους της πόλης και ιδιοκτήτες γης με τους οποίους οι χωρικοί διατηρούσαν οικονομικές επαφές τόσο σε επίπεδο γαιοκτησίας όσο και σε επίπεδο δανεισμού. Η στενή σχέση, εξάλλου, των χωρικών με ευκατάστατους της πόλης και η δυνατότητα των τελευταίων να επηρεάζουν τους πρώτους φαίνεται και από άλλα περιστατικά. Τα δύο χαρακτηριστικότερα είναι, πρώτον, η εμπλοκή των D'Orio και Βαφέα στη σύνταξη της αναφοράς των χωρικών και ο τρόπος με τον οποίο επηρέασαν το τελικό κείμενο, και δεύτερον, το γεγονός ότι κάποιοι ευκατάστατοι κάτοικοι της πόλης διαδραμάτισαν κατευναστικό ρόλο κατά την έφοδο των χωρικών στην πόλη, στις 21 Σεπτεμβρίου / 3 Οκτωβρίου 1819.

Ωστόσο, η αναγνώριση αυτής της σχέσης επιρροής, η επισήμανση ότι πράγματι μπορεί να διαδόθηκαν ανακριβείς πληροφορίες στους χωρικούς, δεν μειώνει σε καμία περίπτωση μια άλλη, ισχυρότερη πραγματικότητα: οι χωρικοί ζούσαν υπό δυσβάστακτες συνθήκες που είχαν επιδεινωθεί το τελευταίο διάστημα, γι' αυτό και ζητούσαν επιστροφή στα καθιερωμένα, δηλαδή στους φόρους που πλήρωναν παλαιότερα, ή στα προνόμια και τα τοπικά έθιμα στη διοίκηση και την οικονομική ζωή. Ο εντοπισμός ενός συνόλου οικονομικών και θεσμικών νεωτερισμών πριν από την εξέγερση καθιστούν πιο σύνθετες τις συνθήκες που οδήγησαν σε αυτήν. Οπωσδήποτε η επιβολή της έκτακτης φορολογίας για τα λιμενικά έργα αποτέλεσε τη σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι, ωστόσο δεν υπήρξε η μόνη αιτία της δυσαρέσκειας των χωρικών. Επιπλέον, η διατύπωση ενός πλαισίου αιτημάτων αλλά και προτάσεων αποδεικνύει ότι στις τάξεις των χωρικών της Λευκάδας μπορούν να αναγνωστούν σπέρματα πολιτικής συνειδητοποίησης της θέσης τους και των προβλημάτων τους.

Κλείνοντας, πιστεύουμε ότι τέτοια περιστατικά κοινωνικής και πολιτικής έκρηξης προσφέρονται για τη μελέτη των εμπλεκομένων, της στάσης τους, των πρακτικών τους, της φιλοσοφίας τους, των πολιτικών επιδιώξεών τους ή της ερμηνείας και της συνακόλουθης εκμετάλλευσης του επαναστατικού φαινομένου εκ των υστέρων: οι εμπλεκόμενοι είναι από τη μια οι εξεγερμένοι, οι οποίοι φτάνουν στο αποκορύφωμα μιας διεργασίας που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κατεξοχήν πολιτική, καθώς εξεγείρονται έχοντας συσσωρεύσει έντονη δυσαρέσκεια ή καταπίεση ή ανεκπλήρωτα αιτήματα, για τα οποία θεωρούν ότι έχει επέλθει το πλήρωμα του χρόνου, και από την άλλη η εξουσία, ανεξαρτήτως των ιδιαίτερων πολιτικών, εθνικών, κοινωνικών χαρακτηριστικών της. Έτσι, μια εξέγερση προσφέρεται για τη μελέτη ή εξαγωγή ερμηνευτικών μοντέλων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη σύγκριση, ερμηνεία και κατανόηση πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων, ιδιαίτερα σε εποχές κρίσης, κοινω-

νικής αναταραχής και οικονομικής επιβάρυνσης από έκτακτα φορολογικά μέτρα. Υπό το πρίσμα αυτό η εξέγερση των χωρικών της Λευκάδας παραμένει επίκαιρο θέμα και καθίσταται αναγκαία η περαιτέρω μελέτη της, αξιοποιώντας τα μέχρι στιγμής αναξιοποίητα αρχειακά τεκμήρια που βρίσκονται στα βρετανικά αρχεία. Ευελπιστούμε ότι στο μέλλον θα μπορέσουμε να συνεχίσουμε σε αυτή την κατεύθυνση την έρευνά μας.